

Gazdálkodástudományok a rendszerváltás évtizedeiben

A gazdálkodástudományok a gazdaság mikro szintjének, az értékteremtő szervezeteknek az üzleti és vezetési kérdéseivel foglalkozó tudományága. Az üzleti kérdéseket jellemzően a vállalati tevékenységek (számvitel, vállalati pénzügy, kontrolling, értékesítés-marketing, termelésmenedzsment, logisztika, emberi erőforrás menedzsment, kutatás-fejlesztés-innováció) szintjén, a vezetési kérdéseket a vezetői feladatok és a vezetői lét (stratégia, tervezés, szervezetalakítás-szervezés, leadership, koordináció, kontrol) mentén tárgyalja. A tudományág érintkezik a gazdaság makro szintjét tanulmányozó közgazdaságtudományokkal, az igazgatástudományokkal, illetve az emberi viselkedésre és kapcsolatokra fókuszáló társadalomtudományi ágakkal (szociológia, szociálpszichológia, pszichológia, politikatudomány, jog, demográfia) – ugyanakkor ezektől az érdeklődésének tárgyát tekintve világosan el is különíthető.

A gazdálkodástudományok hazai fejlődése

A gazdálkodás és vezetés első hazai műhelyei és felsőoktatási intézményei a hazai gazdaság meghatározó részét kitevő mezőgazdasághoz kötődtek – keszthelyi Georgikon (1801), Magyaróvári Gazdasági Felsőbb Magántanintézet (1818), debreceni Országos Gazdászati Tanintézet (1868). Ezeket követték a fejlődésnek induló ipar szakember szükségletét kielégítő József Ipartanoda (1846), Pesti Kereskedelmi Akadémia (1857), Keleti Kereskedelmi Akadémia (1899), az 1934-ben megalakuló József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem fakultásává váló önálló Királyi Magyar Tudományegyetemi Közgazdaságtudományi Kar (1920).

A II. Világháborút követően, 1948-ban alapítják meg a Magyar (1953-ban Marx Károly nevét felvevő) Közgazdaságtudományi Egyetemet (MKKE), amely két évtizedig domináns szereplője a hazai gazdaságtudományi képzésnek. 1970-ben az MKKE kihelyezett képzést indít Pécsen, amely 1975-ben a jogásképzéssel integrálódva önálló Karrá válik. A műszaki-mérnöki karokon belül folyamatosan alakulnak ki a vezetőképzést felvállaló, üzemgazdasági, ipargazdasági, szervezési ismereteket oktató tanszékcsoportok-tanszékek-intézetek, amelyek a rendszerváltást követően önálló karokká erősödnek – Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar (1990), BME Gazdaság- és Társadalomtudomány Kar (1998), Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar (1999), Soproni Egyetem (Lámfalussy) Közgazdaságtudományi Kar, Pannon Egyetem Gazdaságtudományi Kar (2003). A 60-70-es évek fordulóján létesített főiskolák (Kereskedelmi és Vendéglátóipari, 1969; Pénzügyi és Számviteli, 1970; Külkereskedelmi, 1971) egyesülnek 2000-ben és válnak egyetemmé 2016-ban (BGE). Az mezőgazdasági gyökerekhez hűen agrártudományi egyetemi környezetben Gödöllőn 1987-ben jön létre a Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Debrecenben 2002-ben Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar alakul, amely 2009-től Gazdálkodás- és Vidékfejlesztési Karrá válik, majd 2014-től Gazdaságtudományi Kar néven egyesül a Kossuth Lajos Tudományegyetem Közgazdaság- és Gazdaságtudományi Karával; Kaposváron 2004-ben alakul Gazdaságtudományi Kar. Az ELTE Gazdaságtudományi Karán 2021 óta folyik képzés.

A gazdálkodástudományi képzés a magyar felsőoktatás meghatározó szegmense: a beiskolázott hallgatók több mint 1/6-a, az oktatók több mint 1/10-e gazdálkodástudományi szakokon tanul, illetve oktat. Mára 31 felsőoktatási intézményben hirdetnek a gazdálkodástudományok körébe sorolható alap- illetve mester szakokat.

A gazdálkodás- és szervezéstudományok tudományágban 15 doktori iskola tevékenykedik, jelenlegi kumulált aktív hallgatói létszámuk 1162, az eddig megítélt fokozatok kumulált száma: 1808.

A gazdálkodástudományok kibontakozása az Akadémián

Az 1967-es Almanach tesz először említést a IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztályról. Az az előtt létező 8 osztályon belül a IV. Agrártudományi Osztályon létezik egy Mezőgazdasági Ökonómiai és Üzemszervezési Bizottság, ahol ez az ágazati gazdálkodástudományi előzmény a rendszerváltásig különböző elnevezésekkel továbbra is jelen van.

1967 és 1990 között két Bizottság reprezentálja a gazdálkodási tudományágot: az Ipargazdaságtan és a Szervezéstudományi (1973-1980 között az Igazgatástudományi Bizottság Szekciójaként), utóbbi 1980-tól már Vezetési- és Szervezéstudományi Bizottság néven.

A rendszerváltás több érdekes változást hozott a felszínre: egyfelől 1991-ben alakul (és csupán egy akadémiai ciklusra marad fenn) egy Alkalmazott Informatikai Bizottság, valamint – ugyan a IV. Osztályon belül, de – megalakul a Marketing Bizottság, amely előbb 2001-ben Osztályközi Bizottsággá válik és 2006-tól Marketingtudományi Bizottság néven kerül át a IX. Osztályra; másfelől 2001-től az Ipargazdasági Bizottság Ipar- és Vállalatgazdasági néven folytatja működését.

A Gazdálkodástudományi Bizottság 2012-ben három jogelőd Bizottság összevonásával jött létre (Ipar- és Vállalatgazdasági Bizottság, Marketingtudományi Bizottság, Vezetés- és Szervezéstudományi Bizottság – ezek albizottságokként élnek tovább). A Bizottság fokozatosan egy olyan tagolt al- és munkabizottsági struktúrát bontakoztat ki, amelyek a tradicionálisan lefedett részterületek mellett jól tükrözik a tudományág fejlődését: Emberi Erőforrás, Képzési, Fogyasztói magatartáskutatás, Kommunikációmenedzsment, Közzszolgálati és Nonprofit marketing, Publikációs nívódíj, Tudásmenedzsment, Üzleti marketing munkabizottságok, legutóbb pedig egy-egy Gazdaságinformatikai, illetve Fenntarthatósági Menedzsment albizottság is zászlót bontott.

A Gazdálkodástudományi Bizottsághoz regisztrált köztestületi tagok száma 598, ezzel az Osztály második legnépesebb bizottsága.

Trendek, impulzusok

A rendszerváltást megelőző évtizedekben a Gazdaságtudományok fókuszában a központosított tervgazdálkodás által felvetett problémák megválaszolása állt. A Gazdálkodástudományok terén az elsődleges fókusz a központi akarat végrehajtásának mikéntjére helyeződött, az üzleti területek közül az ágazati gazdaságtanok, a vezetési funkciók közül a hatékonyságnövelő szervezés (racionalizálás) voltak a hangsúlyosan kutatott és oktatott témák.

Az 1968-as új gazdasági mechanizmus bevezetése egyértelműen meghatározó impulzus volt a tudományág fejlődésére: az önálló vállalati cselekvés és döntések megnyíló lehetősége mind a piacokkal való aktívabb foglalkozás, mind az azokra adandó vállalati-vezetői válaszok, új perspektívákat nyitottak és új irányokat jelöltek ki a kutatásoknak és az oktatásnak is. A 70-es években kibontakozó, a gazdaságirányításban és politikában bekövetkező visszarendeződés ezt a tudományos és egyetemi világban kibontakozó friss energiát, lendületet némileg lassította, de megállítani, még inkább visszafordítani már nem volt képes.

Teret nyertek a reform gondolatokat megfogalmazó, valamint a létező gyakorlatot kritikai elemzés alá vonó kutatások és publikációk. Elkezdődik és a 80-as évek elejétől látványosan felgyorsul a meghatározó jelentőségű források magyar nyelvre fordítása – a klasszikus üzleti és vezetési alapk munkák hiánypótló megjelentetéseit követően dicséretesen rövid időn belül olyan források is elérhetővé váltak, amelyek a nyugati üzleti és menedzsment gyakorlatban is újak, friss szelleműnek számítottak. A német üzemgazdasági szemléleten alapuló alapk munkák mellett ekkor már egyre nagyobb súllyal kerülnek látótérbe az az angolszász üzleti világ meghatározó megközelítései. Kötelező olvasmányként, szemelvényekben olyan új szemléltető elméleti és módszertani alpművek kerülnek be fokozatosan az oktatott tananyagokba, mint a kontingencia elmélet, döntésemleletek és döntéstámogató módszerek, marketing és piacelemzés, a vezetés szoft kérdéseivel foglalkozó magatartástudományi munkák, vállalati pénzügyekkel, valamint beruházásokkal-fejlesztésekkel-innovációval foglalkozó könyvek, sikeres nyugati vállalati gyakorlatokat és vezetői teljesítményeket bemutató művek. Ezek a friss gondolatok fokozatosan háttérbe szorítják a megfáradt és sokszor ideologikus tartalmakat.

Emellett a könyvkiadás érdeklődéssel fordul a hazai szerzők felé is, minőségi kiadók nagy példányszámban jelentetnek meg olyan monografikus munkákat, illetve sorozatokat, amelyek egyszerre válnak tankönyvvé a felsőoktatásban és kézikönyvvé a gyakorlatban.

A változás nemcsak a tananyagokban mutatkozott meg, hanem a képzési struktúrák, tantervek lassú, erjedésszerű változásait is kikényszerítik. Az ágazati szemléltető szak- és tantervi struktúrákkal szemben fokozatosan teret nyer a vállalatközpontú, funkcionális tagoltságú képzés-szerkezet. Az MKKE-n 1986-88-ban lezajló képzéskorszerűsítési reformfolyamat eredményként az akkor még nem sejtett változásokat megelőzően kialakult és elfogadást nyert egy nemzetközi mércével is korszerűnek tekinthető tanterv.

Mindezt a szellemi erjedést jól megalapozta az, hogy ebben az évtizedben különböző – rövidebb-hosszabb– külföldi ösztöndíjak révén a korábbihoz képest nagyszámú oktató-kutató számára nyílt meg a tapasztalatszerzés, szakirodalmi forrásgyűjtés és személyes kapcsolatrendszer építés lehetősége.

A pezsgés nem maradt meg az egyetemek falain belül: az országos főhatóságok, a szakmai szervezetek és kamarák, az ágazati kutatóintézetek műhelyeiben folyó kutatások számos előremutató eredményt hoztak és azok könyvtáraiban számottevő tudás halmozódott fel. Az új ismeretek átadása nem korlátozódott a végzettséget adó képzésekre, sokszínű vezetőképző programok, szakképzések formájában ehhez a tudáshoz a gyakorlatban tevékenykedők is hozzáfértek.

Talán nem túlzás az az állítás, hogy a gazdálkodástudományok terén a rendszerváltásra való felkészülés már egy bő évtizeddel 1990 előtt megkezdődött és a szakma komoly felkészültséggel, szakmai munícióval nézhetett szembe a változásokkal.

A rendszerváltástól az ezredfordulóig tartó évtized alapvető hangsúlyeltolódása abban ragadható meg, hogy az élenjáró elméletek és módszerek összegyűjtését és az azokon alapuló kritikai feltárás és elemzés helyét a gazdaság új kihívásaira válaszokat adni képes, hazai viszonyainkra adaptált rendszeres tan- és kézikönyvek váltak szükségessé – a megújuló tanterveket korszerű és a gyakorlatban hasznosítható tananyagokkal kellett feltölteni. A privatizáció, a piaci viszonyokkal és gondolkodásmóddal való szembesülés, amely egyben a zárt gazdasági viszonyrendszerből egyik napról a másikra transznacionális illetve globális versenyhelyzetbe hozta és új problémák sorával szembesítette az állami vállalatokból gazdasági társaságokká változó szervezeteket: a társasági törvény új szemléltető jogi

keretrendszerével, az ebből adódó társaságirányítási struktúrák szervezeti és személyi kihívásaival, a gyakran monopol pozícióban lévő, veszteséget termelő üzleti portfóliók átalakításával, a vertikálisan integrált szervezetek divizionális struktúrákká való átalakításának szükségességével, a nemzetközi ellátási láncokba való beilleszkedéssel, a piacokon való tájékozódáshoz és cselekvéshez nélkülözhetetlen korszerű marketing szemlélet és tudás elengedhetetlenségével, a felhalmozott adósságokkal való megküzdéssel, a piaci árazással, a vállalat fennmaradásának és fejlesztésének saját bevételekből való önfinanszírozásával, a munkaerőpiacok átrendeződésével és az új típusú emberi erőforrás menedzsment problémákkal való szembesüléssel. Mindezekhez új szemléletű, megalapozott szakmai ismerteket tartalmazó, hazai viszonyaink között is jól alkalmazható, egységes és rendszeres elméleti tudást és ehhez kapcsolódó módszertant közvetítő tan- és kézikönyvek voltak szükség – az évtized alapvető feladata ennek a tudásbázisnak a létrehozása volt.

Erre az időszakra az ágazati kutatóintézetek már megszűnnek, így a kutatások alapvetően az egyetemi műhelyekbe koncentráálódtak.

Fentebb már utaltunk az ágazati szemléletű, mezo- és makro hangsúlyú képzés megújítási szándékára, az ilyen irányú törekvésekre. A rendszerváltás gazdaságban bekövetkező változásai által támasztott gyakorlati követelmények megválaszolásának a más tekintetben nem teljesen ellentmondásmentes Bologna folyamat új kereteket teremtett és új mozgásteret nyitott. A funkcionális logikára alapozott, többé-kevésbé egységes alapozó képzési szakstruktúra tanterveire sokszínű, a gyakorlati igények dinamikus változását követni képes differenciált mesterszak struktúra alakul ki. Az egyes intézmények mesterszak kínálatában fokozatosan letisztul egy-egy – a helyi kiválóságra alapozott – országos vonzerejű szakportfólió. Emellett megjelennek a regionális igényekre alapozott duális jellegű egyetem-vállalat együttműködések is.

Az alapkönyvek létrehozásának alapvető elsődlegessége mellett ebben az időszakban fontos változások tapasztalhatóak a gazdálkodástudományi tematikájú, tudományos igényű kutatásokban is, amelyeket sajátos kettősség jellemez: egyfelől ugrásszerűen megnőtt a térség – és azon belül Magyarország – iránti érdeklődés, amely a kutatások és publikációk révén a hazai buborékból való kitörést, nemzetközi láthatóságot eredményezett, másfelől viszont ezen kutatások tematikus fókuszait még kevésbé jellemezte a stratégiai tudatosság, inkább a korábban kialakított személyes kapcsolatrendszerek, illetve az ide kutatási forrásokkal érkező partnerek prioritásainak esetlegessége határozta meg azokat.

Ezen évtized fontos fejleménye a tudományos előmenetel, a fokozatszerzés rendszerének alapvető átalakítása, amely az akadémiai utánpótlás nevelés új kereteit teremtette meg. A PhD 1993-as bevezetését követően ebben az évtizedben a gazdálkodástudományi területen 5 doktori iskola indul a Közgázon, a Műegyetemen, Pécsen, Debrecenben és Gödöllőn. A megnövekedett elméleti és módszertani követelményrendszer, a megnyíló új, gyors előmeneteli lehetőségek egyfelől biztosították azt új tudást és szemléletmódot, amelyek a korszak kihívásainak megválaszolásához szükségesek voltak, másfelől mind az egyetemi hierarchiákban, mind a korfákban egyfajta vérfrissítést eredményeztek. Nem hallgatható el ugyanakkor a gyakorlat erőteljes elszívó hatása sem: a fokozattal rendelkezők egy része választotta az akadémia világban és az üzleti életben való kétlakiságot és nem kevés volt azoknak a száma, akik végleg az üzleti világban folytatták karrierjüket.

Az ezredfordulót követő időszak hangsúlyeltolódást, egyfajta konszolidációt hoz a kutatásokban, publikációkban – a gyakorlati szempontból kiemelkedően fontos, a tisztán tudományos szempontból azonban talán kevésbé értékes main-stream tematikájú

tananyagírásról a hangsúly fokozatosan eltolódik a tudományos szempontból izgalmasabb és a publikációk terén nagyobb nemzetközi érdeklődést kiváltó határterületi témaválasztások felé; az első évtized „aranylázát” jellemző esetlegesebb kutatási fókuszokhoz képest nagyobb tudatosság a téma- és partner választásokban és – különösen a középkorosztály körében – jóval tudatosabb kutatási-publikációs stratégiák figyelhetők meg. Ez a generáció már jobban ismeri a nemzetközi publikálás játékszabályait.

A legutóbbi esztendő ismét új kihívásokkal szembesítették tudományágunkat: a fenntarthatóság, a mesterséges intelligencia, valamint az exponenciális pályán növekedő, skálafüggetlen hálózatos struktúrába rendeződő VUCA-BANI világunk megoldandó üzleti és vezetési problémái kerültek a középpontba. A vezetés szoft oldalai és az ehhez tartozó készségek meghatározó jelentőségűekké váltak. A mesterséges intelligencia magát az egyetemi világot is sokoldalúan érinti: a képzési programokat, mint termékeket, az egyetem üzleti modelljét, valamint a tudományos közlemények iparágát és piacát alapjaiban változtatja meg, amelyekre megfelelő válaszokat kidolgozni kritikusan rövid időnk van.

Kiemelkedő személyiségek

A Gazdálkodástudományi Bizottság 2021-ben Atrium Memoriae Aeternae (Örök emlékezet csarnoka) néven post-humusz elismerést alapított, hogy emléket állítson azon kiemelkedő életművet hátra hagyó és műhelyteremtő nagyjainak, akiknek teljesítménye saját intézményükön túlmutatóan, meghatározóan ott hagyta lenyomatát tudományágunk fejlődésén. Az adományozáshoz akadémiai ciklusokként a gazdálkodástudomány hazai műhelyei ajánlásait figyelembe véve, egy nagydoktorainkból álló Grémium tesz javaslatot. A Bizottság 2/3-os többségű támogató döntéssel ítélni oda a díjat. Az elismerésben részesülők nevét egy vándor emléktáblán örökítjük meg, amelyet évenként változó helyszínen egy-egy Kar őriz méltó környezetben közzé téve.

Az eddig elismerésben részesült halhatatlanjaink: Gaál Zoltán, Hoóz István, Kindler József, Ladó László, Marosi Miklós, Máriás Antal, Román Zoltán, Susánszky János és Tomcsányi Pál.